

NEMIS TILIDA YOYIQ ANIQLOVCHINING TUZILISHI

*Sh.U. Azizqulova (SamDCHTI),
V.Nishonova (SamDCHTI magistranti)*

Gapda bayon etilgan fikrni to'laroq ifodalash zaruriyati bosh bo'laklar yoki bosh bo'lak ma'nosini to'latish, izohlash, aniqlashtirishni talab qiladi. Bu bilan gap tarkibida bosh bo'laklardan tashqari, ularga ergashtiruvchi bo'laklarni qo'llash zaruriyati tug'ildi. Bunday bo'laklar bosh bo'laksiz yolg'iz qo'llanmaydi.

Gapdagi bunday izohlovchi va aniqlashtiruvchi bo'laklar to'g'ridan to'g'ri bog'lanmay bir-birini izohlashlari, bir-biriga bog'lanishi mumkin, ular bir-birining ma'nosini bevosita izohlab, to'ldirib, aniqlab, shular orqali gapdagi bosh bo'lak ma'nosini to'latishga ko'maklashadi.

Bevosita bosh bo'lakka o'rin bilan bir-biriga bog'langan, o'zlari bog'liq bo'lgan bo'lakni izohlovchi, aniqlashtiruvchi, to'ldiruvchi sintaktik kategoriyalar ikkinchi darajali bo'laklar deb yuritiladi. Gapning ikkinchi darajali bo'laklardan biri aniqlovchidir.

Aniqlovchining nemischa "Attribut" tushunchasi uning hamma ma'nolarini tushuntirish, aniqlash, tartiblash bilan xulosalanadi.

Aniqlovchi tushunchasi nemis tili grammatikasida juda ko'p tadbiq etiladi. Nimaiki biz aniqlovchi deb atasak, har xil shakllariga, ko'plab uchraydigan to'ldiruvchilar va hollar bilan bir xil shaklga ega bo'lishiga qaramasdan o'zining sintaktik belgisi bor.

Aniqlovchi fikrning mazmuni uchun katta ahamiyat kasb etsa ham gap tuzilishida qatnashmaydi. Shuning uchun u gap bo'lagi deb yuritiladi, bu aniqlovchi ot bilan ifodalangan har bir gap bo'lagining qismi bo'lib kelishi mumkinligini bildiradi.

Nemis tilida aniqlovchi sifat dosh yoki sifat kabi o'z ma'nosini aniqlaydigan va to'ldiradigan so'zlarga ega bo'lishi mumkin. Mana shu so'zlar ma'lum bir sintaktik guruhni tashkil etadi va yoyiq aniqlovchi deb yuritiladi. (Das erweiterte Attribut) Partisiplar o'zlari tobe so'zlar (to'ldiruvchi va hollar) bilan birgalikda aniqlovchi birikmasini tashkil etadi. Artikl bilan ot o'rtasida qo'llanib, aniqlovchi birikmasini hosil qilgan tobe so'zlar artikl va ot bilan birga maxsus ramkani tashkil etadi. Bu ramka yoyiq aniqlovchi deyiladi.

Partisip bevosita otdan oldin, qolgan tobe so'zlar esa artikl bilan partisip orasida turadi.

Der bauende Ingenieur.

Der diese Brücke bauende Ingenieur.

Die gebaute Brücke.

Die im vorigen Jahr unter der Leitung des Ingenieurs K. gebaute Brücke.

Der bei der Pressekonferenz anwesende iranische Chefunterhändler für Atomprogramm, Ali Larijani, nannte diese Aufforderung irrational. (Standard. 14. April. 2010. S. 16).

Sich olmoshi odatda tobe so'zlardan oldin, yoki bevosita artikldan keyin qo'yiladi.

Die sich im Sanatorium erholende Mädchen ist aus unserer Gruppe.

Tobe so'zlar qo'shila borgan sari, yoyiq aniqlovchi ham kengayib boraveradi. Artikl esa o'z otidan shuncha uzoqlashaveradi.

Der sich jedem Tag früh am Morgen nach dem Gymnastik mit kaltem Wasser waschende Junge Ende 1933 entstanden die ersten Aufnahmen in den neu adaptierenden Rosenhügel Ateliers, einem riesigen Gelände am Stadtrand. (Standard. 14. April. 2010. S.2).

Yoyiq aniqlovchi badiiy adabiyotga nisbatan ilmiy asarlarda ko'proq qo'llanadi.

Aniqlanish vosita kelishiklarida predlog bilan ham kelishi mumkin. Bunda predlog aniqlanishining artikldan oldin keladi.

Artikl o'rnida ko'rsatish, egalik, gumon va bo'lishsizlik olmaslari, shuningdek sanoq sonlar kelishi mumkin

Ba'zan aniqlanish artiklsiz yoki artikl o'rnida qo'llanuvchi so'zlarsiz ham kelishi mumkin.

Gapda yoyiq aniqlovchi bilan birga qaratqichli aniqlovchi kelgan bo'lsa, qaratqichli aniqlovchi yoyiq aniqlovchidan oldin keladi.

Lisas lang bewimperte Lider flatterten (L.Frank).

Yoyiq aniqlovchi sostavidagi boshqaruvchi sifat yoki sifatdagi aniqlanishi ot oldidan qo'llangan.

Mit großem Interesse betrachteten wir das vom berühmten russischen Baumeister Karlo Rossi am Anfang des XIX Jahrhunderts errichtete Gebäude.

Biz katta qiziqish bilan XIX asr boshida mashhur rus arxitektori Karlo Rossi tomonidan qurilgan binoni ko'rib chiqqan edik. Yoyiq aniqlovchining o'zak so'zi sifat yoki sifatdagi hisoblanadi. Yuqoridagi misolda sifatdagi II- errichtete va u izohlovchi so'zlar bilan ya'ni hol yoki to'ldirovchilar bilan ajratiladi.

Biz yuqorida keltirgan misolda to'ldiruvchi guro'hi „Vom berühmten russischen Baumeister Karlo Rossi“ va hol guruhi „am Anfang des XIX Jahrhunderts“.

Nemis tilidagi yoyiq aniqlovchi o'z to'zilishi bilan rus tilidagi sintaktik oborotdan keskin farq qilinadi va uning aniqlanishi va tarjimasida ham murakkabliklar mavjud. Rus tilida aniqlayotgan so'zlar sifat yoki sifatdoshdan so'ng, nemis tilida esa oldinda qo'yiladi.

Rus tilida qo'yidagicha aytiladi. „Igrayun'iy na beregu morya malchik uvidel priblijayuyusya lodku. (Dengiz qirg'og'ida o'ynayetgan bola yaqinlashib kelayetgan qayiqni qurdi).

Nemis tilida

Der am Strande spielende Knabe erblickte ein herannahendes Boot.

Nemis tilida yoyiq aniqlovchilar vergul bilan ajratilmaydi. Yeyiq aniqlovchi va aniqlayotgan otning joylashish tartibini qo'yidagi sxema ko'rinishida ko'rish mumkin.

Bu tuzilmaning ahamiyati shundaki, ma'noli munosabatdagi ancha muhim va sintaktik jihatdan bir-biri bilan ancha tor bog'langan elementlardan iborat.

Keng yoyilgan aniqlovchining ko'rsatilgan tuzilmaga ko'ra va uning ifodalanayotgan otga munosabati joyiga ko'ra, ko'pgina hollarda ikki xizmatchi so'zlarning to'qnashuvi kuzatiladi, ulardan birinchisi aniqlanuvchi otga, ikkinchisi keng yoyiluvchi so'zlarga taaluqli.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Arsenjewa M.G. u.a. „Grammatik der deutschen Sprache“. Moskau 1963.
2. AdmoniW. „Der deutsche Sprachbau“ Leningrad 1960.
3. AdmoniW. Der deutsche Sprachbau. Leningrad, 1973.
4. Begmatov M. B. Features of the organization of an integrated introductory phonetic course of german as a second foreign language in a non-linguistic higher educational institutions //Theoretical & Applied Science. – 2020. – №. 7. – C. 265-268.
5. Hennig Brinkmann. Die deutsche Sprache. Gestalt und Leistung. Düsseldorf, 1962; 1971
6. Duden. Grammatik Band 4, Berlin, 2003.
7. HelbigG., BuschaI. Deutsche Grammatik. Berlin, 1973
8. Johannes Erben. Abriß der deutschen Grammatik. 8. Aufl. Berlin, 1965.